

Баасы
келишимдик
баада

ЖАЛАЛ-АБАД
АКК

Ноябрь (11)

2020-жыл

№10 (213)

Биздин сунуш - сизге киреше! Белес

Жалал-Абад Айылдык Консультациялык кызматтын гезити

IFOAM
ORGANICS
INTERNATIONAL

БиоСервис

Тоңдуруу – азыктарды коопсуз сактоонун ыкмасы

«Биз ЖА АККнын алдында түзүлгөн «Этнодом» конок үйүнө келген коноктордун ден соолугуна кайдыгер карабастан, аларды коопсуз тамак-аштар менен камсыз-дайбыз. Ал тургай алардын туура тамактанууга болгон түшүнүгүн өзгөртөбүз!»- дейт конок үйдүн администратору Дилбар айым.

Айылда Кызмат Көрсөтүүчүлөрдүн (АКК) арасынан чакан долбоору менен башка АККлардан айырмаланып турган Койчукеева Дилбардын аткарган иштери менен бөлүшөбүз.

Дилбар өзүнүн чакан долбоорунда ЖА АККнын Конок үйүнө келген конокторго «Туура тамактануу боюнча маалымат таратуу жана кыш мезгилинде конокторго жаңы түрүндө сакталган азык-түлүктөн тамактарды жасап берүү» боюнча иштерди аткарып келүүдө. Ал кышкы убакка тоңдуруу ыкмаларын пайдаланып, мөмө-жемиштерди, жашылчаларды кышкысын тамак-ашка пайдаланып жатат.

Долбоор алкагында чакан долбоор жазып, жашылча-жемиштерди тоңдуруп сактоо максатында муздаткыч сатып алган. Ал азыркы күнү жашылчалардын көп түрлөрүн муздаткычта тоңдуруу жолу менен сактап келет. Ал өз сөзүндө кандай иштерди аткарып келгендиги тууралуу кененирээк айтып берди.

«Эрте жазда тагыраагы март айында «Этнодом» конок үйүнүн чакан жашылча бакчасына смалак (шпинат), укроп, жандоо эким. Бул татымал чөптөр - укроп, петрушка, смалак абдан витаминге бай, эрте жазда кыштан чыкканда керектүү витаминдердин булагы болуп саналат. Жазында конок үйгө келген конокторго эрте мененки тамак менен кошо берип, буюртма менен болгон түшкү жана кечки тамакка да кошуп берип жаттым.

Май айларында огородго эгилген жашылча татымал чөптөр петрушка, укроп, райкан, жандоо өсүп кеткендиктен, тоңдурууну баштадым. Кургатып сактоого караганда тоңдуруп сактоодо көбүрөөк витаминдер сакталат. Мында чөптөрдү үзүп, жууп, андан кийин контейнер идиштерге же целлофан пакеттерге салып тоңдуруп койдук. Булардан манты, чүчпара, самса, жумуртка менен кошуп кууруп тамак аш жасаса болот.

Өзүңүздөр билгендей июнь-август айларында мөмө-жемиштер, малиналар быша баштайт. Бышып баштаган мөмө-жемиштерди да кышкыга тоңдуруп баштадым. Мында гиласты, карагатты контейнерге салып тоңдуруп койдум.

5 кг малинага 4 кг кумшекер кошуп, жакшылап аралаштырып, идиштерге салып желим бөтөлкөлөргө салып, тоңдургучка салып койдум. Ал эми бул мөмө-жемиштерди кайнатканда витаминдер жоголмок.

Ал эми сентябрь-октябрь айларында кышкыга жандоодон, жүгөрү дүмбүлдөрүнөн тоңдуруп койдум. Кышында буларды тамак-ашка кошуп жегенде организмди керектүү витаминдер менен камсыз кылабыз.

Мисал иретинде тоңдуруу ыкмасы боюнча маалымат бөлүшө кетейин.

Таза жуулган, чириген жери жок помидорлорду туурайбыз да муздаткычтын тоңдуруу камерасына коюп тоңдуруп алабыз. Тоңгондон кийин целлофан пакеттерге салып кайра тоңдургучка салабыз. Ар бирин бир жолу иштеткенге ылайык бөлүп салып тоңдурсак кышкысын пайдаланганга ыңгайлуу болот. Тоңдурулган помидорлорду пиццага, тамак-ашка, салатка кошуп иштетсек болот.

Баклажанды кургатуу:

Бышкан баклажандарды таза жууп алабыз, тегерек кылып туурап алып кайнап жаткан туздуу сууга 1 минутага салып алабыз, андан чыгарабыз да таза сүлгү салынган жерге жайып кургатып алабыз. Кышкысын ар кандай салаттарды жасоодо, тамак-ашка пайдаланса болот.

Туура тамактануу долбоорунун алкагында жергиликтүү активдүү аялдардын жазган чакан долбоорлордун арасынан тандалып алынган 25 Айылда Кызмат Көрсөтүүчүлөрдүн (АКК) аткарылган иштеринин жыйынтыктары мына ушундай.

**Асгат ТОКТОСУНОВ,
«Тоолуу Агро-Экосистемаларда Азыктуулукту Жакшыртуу» долбоорунун консультанты.**

2-бет
Иммунитет...

3-бет
Чоң максат...

4-бет
Мол түшүм...

5-бет
Активист айымдар...

6-бет
Койлорду бордоо...

Туура тамактануунун негиздери

Тамактануунун ылдамдыгы

- ▲Эткээл адамдардын 80%дан көбүрөөгү тамакты өтө тез жешет жана азыктардын өлчөмү чоң - зыян.
- ▲Тамакты жай жана тынч абалда жеш керек.
- ▲Айдан ачык эрежелерге - чындык катары мамиле жасоо.

Шайкешүүлүк

- Адам бир күн ичинде жеген тамак анын организминин короткон энергиясынын ордун толтуруу керек.

Туура тамактануу деген эмне?

- ▲Организмди бардык зарыл болгон заттар жана энергия менен керектүү өлчөмдө камсыздоо;
- ▲Тамактын өлчөмү адамдын курагы, жынысы, физиологиялык абалы жана физикалык активдүүлүгүнө жараша болушу зарыл;
- ▲Тигил же бул тарапка нормадан четтөө ден соолук үчүн олуттуу кесепеттерди алып келет.

Үзгүлтүксүздүк

- Тамактануу режими: бир күн ичинде аз дегенде 3-4 жолу тамактануу керек;
- Ар бир тамактануунун узактыгы 20-30 мүнөттөн кем эмес болушу шарт;
- Тыкан жана адептүү тамактанууга, тамакты жакшылап чайноого жана ашыкча тоюп албоого мүмкүнчүлүк берет.

- Мисалы, орто эсеп менен чоң адамдагы энергиялык чыгымдоо – 2600-3500 ккал.
- Ар бир мүнөздүү учурда бул сан адамдын курагы, жынысы, жашоо шарттары,

ишмердүүлүгүнүн түрү, ден соолугунун абалына жараша өзгөрүшү мүмкүн.

- Спорт менен алектенген адамдын рационун жана тамактануу режими аз кыймылдаган адамдын тамактануу режими жана рационунан айырмаланат.
- Ооруп жаткан учурдагы тамактануу – катимки убакыттагы тамактануудан, ал эми “жайкы” дасторкон “кышкы” дасторкондон айырмаланышы керек ж.б.

Ырахат алуу

- ▲Тамактын дээрлик маанилүү ролу – бул ырахат тартуулоо.
- ▲Дасторкондо пайдалуу жана даамдуу тамак болууга тийиш.

Коопсуздук

- Тамак-аш ар кандай ооруларды пайда кылышы мүмкүн.
- Бул оорулар коркунучтуу микроорганизмдер же уулуу химикаттардын таасири астында пайда болот.
- Эгерде тамак-аш азыктарына талаптагыдай мамиле кылса, тамак-аш ооруларынын көпчүлүгүнө бөгөт коюуга болот.

“Тамактануунун маанилүү беш принцибин” ээрчүү маанилүү:

- ▲1-принцип: тазалыкты сактагыла.
- ▲2-принцип: чийкиден бышкан тамакты бөлгүлө.
- ▲3-принцип: дыкат ысытуу аркылуу таза-лоо жүргүзгүлө.

Ден соолук бурчу

- ▲4-принцип: тамак-аштарды коопсуз температурада сактагыла.
- ▲5-принцип: таза суу жана таза тамак-аш сыйраар пайдалангыла.

Ар түрдүү

- ▲Белок, май, углевод, витамин, минералдык заттарды организм тамактан алууга тийиш.
- ▲Белок – негизги “куруучу” материал.
- ▲Углевод жана майлар – жашоо ишмердүүлүгүн энергия менен камсыздоого катышат.
- ▲Витаминдер – организмде болуп жаткан маанилүү биологиялык процесстерди жөнгө салат.
- ▲Булардын кайсынысы болбосун жетишсиз болсо денеде олуттуу өзгөрүүлөр келип чыгышы мүмкүн.

Турсун МАМЫРБАЕВА, врач-педиатр

Иммунитетти көтөрүүчү жети мөмө-жемиш

Дарыгердин көзөмөлүндө болгон ар бир эле адам “иммунитетиңиз төмөндөп кетиптир” деген сөздү укса керек. Анын сыңары чын эле сак-саламаттык биринчи кезекте иммунитеттин бекем болушунан көз каранды экени бышык да. Ушундан улам биз бул ирет эң оңой жол - иммунитетти жемиштердин жардамы менен көтөрүүгө токтолдук.

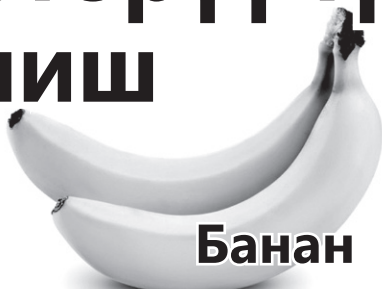
Алма

Алма иммунитетти көтөрүүчү жемиштердин сап башында тураары бышык. Канттип деген суроого анын бир гана эмес, бир нече жактуу пайдалуулугу менен жооп берүүгө болот. Жатар алдында бир алма жеп алган адам эртең менен сергек ойгонот. Анткени ал кандын курамындагы канттын деңгээлин бир калыпта кармоого жардам кылат. Орточо көлөмдөгү бир алманын данектеринде адамга керек болгон бир күндүк йоддун нормасы бар. Андыктан бул данектерди деле жеп турган пайдалуу. Ошондой эле аталган жемиштин курамы организмдеги шлактарды, жаман заттарды айдап туруучу пектинге бай болот. Алманы колдон келсе дайыма кабыгы менен жеген жакшы. Кабыгын аарчып жеген шартта андагы С витамини толугу менен жоголуп, жемиш дээрлик пайдасыз болуп калат. Ал эми чыныгы медициналык көз караштан алып караганда, бул жемишти күн сайын жеп туруу көрүүнү жакшыртып, чачтын, теринин, тырмактардын сапатын бекемдөөгө салым кошот экен.

Алмурут

Жүрөктүн жана нерв системасынын нормалдуу иштешине керектүү болгон калий элементи алмурутта көп болот. Ошон үчүн муну активдүү жашоо образы менен жашаган же спортко катышкан адамдар чектебей эле жей берсе болот. Орточо көлөмдөгү бир алмурутта С витамининин адамга бир күндө керек боло турган нормасынын 10 пайызы бар. Бул жагынан алганда, алмурут кокустан алган денедеги ар кыл жараттардын жана көктөрдүн тез бүтүүсүн шарттайт. Бир алмуруттун кабыгында 4 г клетчатка болот, а клетчатканын кандагы кантты жөнгө салары, тамак сиңирүүнү жакшыртары жана боор-бөйрөктү нормалдуу иштетери баарыбызга маалым. Аталган жемиштин маңызы алмага салыштырмалуу организмге тез сиңүүчү сапатка ээ, ошон үчүн алмурут жеген адам жеңил жана көңүлдүү жүрөт.

Банан

Пайдалуу минералдык заттарга бай болгону үчүн банан аз кандуулуктун алдын алат, кан басымынын жогорулап кетишине жол бербейт жана ашказандагы зарнаны жоёт. Иммунитет түшүп кеткен жагдайда күн сайын бир же экиден банан жеп турса, ал бат эле калыбына келет. Себеби бул жемиштин курамында адамга энергия берүүчү сахароза, фруктоза жана глюкоза көп. Ошол эле учурда күндүк рационго сөзсүз банан кошуп жеген адам депрессиядан алыс болуп, акылкөй келет экен. Бул болсо жемиште көңүлдү көтөрүүчү жана бактылуу кылуучу триптофан аттуу заттын бар экени менен түшүндүрүлөт. Бананды ашказан жарасынан жана гастриттен жабыркап жүргөн адам көбүрөөк жегени жакшы. Себеби, ал ашказандагы кычкыл чөйрөнү жокко чыгарып, оорунун күчөшүн токтотот.

Карагат

Кара карагат иммунитетти көтөрүүчү эң күчтүү каражат болуп саналат. Анткени, анда башка сортторуна салыштырмалуу С витамини көп жана Р, К витаминдери бар. Илимде С жана Р витаминдерин бирге алуу организм үчүн өтө пайдалуу деп айтылат. Себеби бул азыркы маалда көпчүлүктү жабыркаткан атеросклероз оорусунун алдын алып, артериялардын жакшы иштешин шарттайт экен. Маал-маалы менен жеп турган учурда карагат ашказан жарасы менен гастритке каршы жакшы каражат катары кызмат кылат. Ал эми анын жашыл жалбырагы ушул эле ооруларды айыктырууга жардам берет. Бул үчүн майдаланган жашыл жалбырактан идишке бир аш кашык салып 400 г кайнак суу менен демдеп, 3-4 саат тыныккан соң муну бир күндүн ичинде бөлүп-бөлүп ичүү зарыл.

Апельсин

Апельсиндин курамы В, АС жана А витаминдерине бай болгондуктан, ал канды тазалоочу функцияны аткарат. Ошондой эле адамга жашоого каалоону, энергияны тартуулап, табитти көтөрүп иммунитетти жогорулатат. Аз кандуулуктан жана анемиядан жабыркаган жагдайда апельсинди көбүрөөк жеш керек. Мындайда ал табитти көтөрүп, шалдыроону, алсыроону басат. Зандоодо кыйналып жаткан учурда аталган жемишти жей коюу да жакшы натыйжаны берери медицинада далилденген. Ал эми апельсиндин жаңы сыгылган ширесин ичүү сасык тумоо сыяктуу жугуштуу оору маалында же анын алдын алуу үчүн натыйжалуу. Үй-бүлөлүү эркек кишилердин организми көп убакта С витаминине муктаж болот, андыктан алар күн сайын же күн ара бирден апельсин жеп турушканы жакшы.

Ананас

Калий, кальций, фосфор, темир элементтерине жана В1, В2, В12, А витаминдерине бай болгон үчүн ананас организмге пайдалуу заттардын алмашкыс булагы деп айтылат. Дал ушул себептен улам ал тамак сиңирүүнү жөнгө салуучу сапатка ээ болот. Ашыкча тоюп алган жагдайда бир стакан ананас ширесин иче салуу натыйжалуу жардам берет. Бул жемиш менен көтөрүлүп турган кан басымын түшүрүүгө да мүмкүнчүлүк бар. Ал эми өз рационунан тез-тез кошуп жеп турган адам инсульт, инфаркт жана атеросклероз коркунучтарын 20-30 пайызга азайткан болот. Аталган жемиштин жардамы менен арыктап жүргөндөр да бар. Муну анын ачкачылыкты сездирбеген жана ашыкча шлактарды организмден айдаган сапаты аркылуу болот деп түшүнө болот.

Киви

Бир даана кивинин курамында организмге керектүү С витамининин бир күндүк нормасы бар. Кивини тез-тездөн жеп турган шартта адамдын иммундук системасы бат эле жакшырат. Аны менен катар кан тамырлардын иштешин, организмдин ар кыл инфекцияларга туруштук берүүсү, стресс менен күрөшүүсү бекемделет. Киви ашказандын тамак сиңирүүчү тутумун нормалдуу иштешине түрткү берет. Бул жемиштин холестеринди айдап чыгуучу сапатка ээ экени да жакынкы эле аралыкта далилденди. Ал тажрыйбада Норвегиянын окумуштуулары кивинин маңызы артерия кан тамырындагы кандын жүрүүсүнө жол ачарын, андагы майларды жокко чыгарарын иликтешти. Бирок, жемиштин бул түрүн аллергияга жакындыгы барлар жебөөгө тийиш.

Интернет.

 АЙЫЛ ЧАРБАСЫНЫН
ӨНДҮРҮМДҮҮЛҮГҮН ЖАНА ТАМАК-АШТЫ
ЖАКШЫРТУУ ДОЛБООРУ

 ЖАЛАЛ-АБАД
АКК

Органикалык жашылчаларды өндүрүүгө бел байладым

Бүргөндү айылынын тургундары илгертеден бери жашылчаларды өстүрүүдө жалаң гана жер семирткичке селитраны, зыянкечтерге инсектициддерди, илдеттерге фунгициддерди, отоо чөптөргө гербициддерди колдонуп жүргөнбүз, көрсө бул химикаттардан жалаң гана оорууларды алып жүргөн экенбиз. Эми биз түшүндүк, ошол эле түшүмдү биологиялык-органикалык таза жол менен алса болот турбайбы»- дейт Мухабат эже.

мындагы камтылган микро, макро элементтер жөнүндө түшүнүктөрдү алдым. Органикалык таза жашылчаларды өзүбүз өндүрсөк болооруна көзүм жетти. Органикалык жер семирткичтер менен азыктандырууну, зыянкечтерге жана илдеттерге каршы биологиялык жол менен күрөшүү жолдорун абдан жакшы өздөштүрдүм. Негизинен алганда Бүргөндү айылындагы фермерлер жашылча өстүрүүдө буга чейин жалаң химикаттарды пайдаланып келген болсо, эми биз түшүндүк, жашылчаларды химикатсыз органикалык таза препараттардын жардамы менен өстүрсө болорун.

Жер семирткичке селитранын ордуна компосту ошондой эле зыянкечтерге жана илдеттерге каршы өсүмдүктөрдүн тундурмаларын, биофабриканын эн-

томофаг препараттарын (габробракон, алтын көз, трихограмма ж. б.) пайдаланууну үйрөндүк. Дыйканчылык кылып жүргөн эжелерибиз мындай

жаңылыктарды такыр угушкан эмес экен. Бул биз үчүн аябагандай кызыктуу жаңылык болду. Окуулардан алгандарды иш жүзүндө пайдаландым эле жыйынтыгы абдан жакшы болду. Ар бир түп помидор 4-5 киллограммга чейин мөмө берди. Ал эми кызылча, пияз, сабиз, бадыраң дагы абдан түшүмдүү болду.

Ар бир тренингдин талаптары боюнча, жашылчалардын агротехникасы менен таанышып, экономикалык анализ жасоону үйрөндүм. Бул окууларга чейин мисал катары айтсак, жөнөкөй эле сугаруунун да өзүнүн талабы бар экенин билдим. Мисалы, бадыраңды туура эмес суугарса бадыраңдын даамы ачуу болуп калышы билдим.

Быйылкы жылы огородго 100 түп «Асия» деген помидорун гибридин эгип, 340 киллограмм помидор, ал эми бир сотых жерден сабиздин «Роял шантанэ» гибридинен 250 кг, ал эми пияздан 380 кг түшүм жыйнап алдым. Бул окууларга чейин химикат колдонуп, биллип-билбей ар кандай дарыларды колдонуп келсем, кийин органикалык жер семирткичтерди колдонуп, помидордун жана башка жашылчалардын түшүмү мол болгонуна ынандым.

Ушундай окууларды өткөрүп жаткан ЖА АККга топтун жана айылдын атынан терең ыраазычылык билдирип кетемин!

Мухабат ОТАБАЕВА,
Бүргөндү айылынын фермери

Бүргөндү айылында өз ара жардамдашуу тобу (ӨЖТ) түзүлүп жаткандыгын угуп калып, бул топко мен дагы кирип калдым. Топко киргенде алты түрлүү жашылчалардын сапаттуу үрөндөрүн алдым. Биринчи эле күндөн баштап кантип компост даярдоо боюнча кызыктуу баян болду. Биз ушул күнгө чейин малдын кыгын күйдүрбөстөн жерлерге, дарактардын түбүнө салып жүргөн экенбиз. Көрсө бизде туура эмес түшүнүк болгон экен. Тренингде «компост жана биогаз» жөнүндө айтылып, компосту даярдоо ыкмасы кенен түшүндүрүлүп,

Кичи максатты чоң максатка айландырган аракет

Кадамжай районуна караштуу Алга айыл өкмөтүнүн Адыр айылында жашайм. Биз 30 сотых жерибизге эгин экпейбиз. Биздин жер адыр, таштуу, суусуз деп шылтоо таап, 5-10 түп өрүктү эгип коюп жүрчүбүз. Бул көрсө түшүнбөстүк же маалыматтын жетишсиздиги экен. Биз окууларга катышкандан бери түшүнүп, эгин эге баштадык. Доолбордун келиши биз үчүн белек болду. Жашылчалардын сапаттуу үрөндөрүн март айында алып келишти. Ошол маалда COVID-19 күчөп, эл сары санаага түшүп калган учур эле. Бирок биздин айылда фермерлер эч ойлонбостон огороддорун айдап, эгин эгип, эртеңки түшүмдү ойлоп, бири-бири менен телефондо онлайн сабактарына катышып, ой бөлүшүп байланышып турдук. Үрөндөрдү парникке таштап, көчөт кылып отургузуп, чаап, отоп тынбай иштеп калдык. Биздин жер күнөстүү, ысык жер болгондуктанбы же эгин эгилбей турганданбы айтоор жашылчалар сонун болуп ойдогудай өстү. Үй-бүлөм менен бапестеп карап олтуруп, капусталар томпойуп түйүп бышты. Помидорлор гүлдөп, бадыраңдар шурудай тизилип бышканын көрүп, өз колу-буз менен үзүп жеп, «Адал эмгектин наны ширин» деген сөздүн маанисине жеттим. Жашылчаларыбыз бышкан күндөн тартып ийгиликтерге жетише баштадык. Дасторконубузга жашылчалардын түрү толуп, кеңири тамакашка колдондук. Күндөн-күнгө жашылчалар бышып, өзүбүздөн артып, коңшуларга берип, базарга да алып сата баштадым. Помидор мен ойлогондон да жакшы түшүм берди, 40 банкага салат жаап койдум.

Ар бир адам ийгиликке жетүү үчүн ар кандай ой, ширин кыялдары менен жашайт. Күчтүү аракет кылган адам оюн ишке ашырып ийгиликке жетет, кээ бир кыялдар менен жашап келет. Күтүлбөгөн убакытта күтүлбөгөн иштер болуп ийгиликке жетип калган учурлар болот экен» - дейт Жүзбаева Жылдыз.

Эккен болгар калемпирдин түшүмүн тондуруу жолу менен кышка сактап койдум. Долбоордун биздин айылга, менин үй-бүлөмө да тийгизген таасири жана пайдасы чоң болду. Эрте жаздан баштап жашылчалар үчүн акча коротпой кайра үй-бүлөлүк бюджетке акча кошулду. Жашылчалардын бардык түрлөрү жакшы түшүм берип, базарга сатып киреше таптым. Айрыкча болгар калемпирден түшүмдү көп алдым. Келерки жылга көбүрөөк жер айдап, жашылчалардын түрүн өстүрүп чоң ийгиликти багындырамын.

Болгар калемпирдин түшүмү - 130 кг, 130*25=3250 сом Чыгаша 700 сом, таза киреше 2550 сом болду.

Жылдыз ЖҮЗБАЕВА.

Европа Биримдиги менен биргеликте каржыланат

германия
кызматташтыгы
DEUTSCHE ZUSAMMENARBEIT

Аткаруучу:

giz Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH

Кымбат үрөн-мол түшүм

Жалал-Абад облусуна караштуу Ала-Бука районунун дыйкандары 2020-жылды биз үчүн маанилүү жыл болду деп эсептешет. Себеби алар быйыл Кыргызстандагы «Алем Агро» компаниясынын «Пионер» компаниясы менен биргелешип иштеп, алып келген жүгөрүнүн «PR 31G98» гибридин килограммын 500 сомдон сатып алып эгишкен. Анда алар үрөндүн баасы кымбат болгону менен, мол түшүм алып, ыраазы болушту.

Төмөндө алардын байкоолору менен ой бөлүшөбүз.

Давранбаев Алишер.

Давранбаев Алишер, Баястан айылынын тургуну.

«Мурда Кытайдын гибридин экчүмүн. Пионер компаниясынын жүгөрүсүнүн бою бийик, бардыгы солдаттардай тизилип бип-бирдей өсүп, талаада көз жоосун алат. «Талаа канышасы» деп аталгандай эле талаага көрк берип өстү. Адистердин айтымында калориясы жогору, курамында протеин көп экен. Мардеги ичке болгондуктан салмагы аздай болгону менен данын бөлүп алганда Кытай жүгөрүсүнөн салмактуу чыгат. Мисалы, Кытай жүгөрүсүнөн 1 сотодон 250 г дан чыкса, пионер жүгөрүсүнөн 300-340 г чыгат. Кытай жүгөрүсүнүн уругунун баасы – 225 сом, пионер жүгөрүнүкү 500 сом. Кымбат болгону менен актай тургандыгын баамдадым. Кытай жүгөрүсүнө 55 миң чыгым кетсе, беркиге 60 миң сом чыгым кетти. Кытай жүгөрүсүнөн 12 тонна түшүм алдым. Быйыл пионер жүгөрүсүнөн 1,5 га аянттан сотосу менен 32 тонна, ал эми 14 т таза дан алдым.

Биз жүгөрүнү жакшы карайбыз, өстүрүүнү жакшы билебиз деп ойлойт экенбиз. Долбоорго кирген соң биз жүгөрүнү жакшы карабагандыгыбызды сездик. Агрономдор 3-4 жолу келип консультация берип кетишти. Жер семирткичтен жардам беришти. Зыянкеч жана илдеттер менен күрөшүүнүн биологиялык ыкмаларын үйрөтүштү. Ошол жол менен жүгөрүнү коопсуз коргой алдык. Мисалы «Беш-Арал» чакан насыя берүүчү агенттиги жер семирткичтерди базардан 1 сом нарка аразан берди. 50 пайызын алгач, кийин 50% эгин бышканда кайтара турган жолдор менен бизге бир кыйла жеңилдиктерди жаратты. Пионер жүгөрүсү сууну көп керектеп, кеч бышат экен. Жүгөрүнүн данынын учунда кара чекит пайда болгонго чейин 10 күн мурда суга-

Атаматов Мирзахмед.

рып калуу керек экендигин билдим. Андан кийин канча сугарбагын, сууну кабыл албайт экен. Мурда кургап, сотосу асылып калганда оруп алчу элек. Ар бир жүгөрү 2ден жүгөрү кучактаганын көрүп, коңшуларым, айылдаштарым «эмдиги жылы биз дагы эгели»-дешип күтүп жатышат. Мындан сырткары буудайды 4 га аянтка эгем. Эмдиги жылы «Беш-Арал» МКАсына байланышып, 3 га аянтка эгейин деген пландарым бар.

Сатуу мага кыйын деле эмес. 20 тонна жүгөрүгө эмитен эле акчаларын берип коюшту. Калганына кардар бар. Жүгөрү бышканда 15 сомдон, кышта 20 сомдон сатам. Быйыл аянтка эгейин деп жатам», - деди Алишер мырза.

«Жүгөрүнү интенсивдүү өстүрүү жана кайра иштетүү аркылуу дыйкандардын кирешесин жогорулатуу» долбоорунун алкагында төмөнкүдөй көрсөткүчтөргө ээ болдук. Былтыр дыйкандар жүгөрүнүн ар түрдүү сортторун 93,55 га аянтка эгишсе, быйыл долбоор алкагында 10 топ түзүлүп, алар жалпы 104, 93 га аянтка пионер жүгөрүсүн эгишкен. Орто эсеп менен алганда быйыл пионер жүгөрүсүн эгип, 9,8 тонна таза дан түрүндө алышса, былтыр (2019-жыл) жүгөрүнүн түрдүү сортторун эгип 5,5 тонна түшүм алгандыгын эсептеп чыктык. Төмөндө эң жакшы жыйынтыкка жеткен дыйкандардын атын атап кетсек.

Нурматов Элдар.

Турсунбаев Заиржан.

Абдухашимов Саипжан.

Эң жакшы жыйынтыкка жеткен дыйкандардын атын атап кетсек.

- **Нурматов Элдар, Баястан айылынын тургуну** - 1,5 га аянттан 22,5 т, 1 га аянттан 15 т таза дан алган.
- **Акрамжон уулу Сардар, Баястан айылынын тургуну** – 50 сотка аянттан 9 т таза дан түрүндө түшүм алган. Демек 1 га аянтка эсептесек 18 тонна алган болот.
- **Абдухашимов Саипжан, Баястан айылынын тургуну** – гектарынан 15 тонна таза дан алды
- **Турсунбаев Заиржан, Достук айылынын тургуну** – 1 га аянттан 17 тонна таза дан алды.
- **Атаматов Мирзахмед, Достук айылынын тургуну** – 1 га аянттан 15 тонна таза дан алган.

Урматтуу дыйкандар, эгерде бардык эрежелерди сактап, жүгөрүнү жакшы карасаңыздар ийгиликке жетишүүгө шарттар бар. Сиздерди да жүрөгүнүн сапаттуу үрөндөрүн алып эккенге үндөйбүз.

Долбоор «Био Сервис» коомдук фонду жана Жалал-Абад регионалдык Айылдык консультациялык кызматы менен биргеликте жүзөгө ашырылууда.

Бул долбоор Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH (Германия эл аралык кызматташтык коомунун) «Аймактарды комплекстүү өнүктүрүү» программасынын алкагында, Европа Биримдиги жана Германиянын Экономикалык кызматташтык жана өнүктүрүү федералдык министрлигинин (BMZ) каржылоосу менен ишке ашырылып жатат. Макаланын мазмуну Жалал-Абад АККнын жеке жоопкерчилиги.

Активист Айымдар- өзгөрүүгө өбөлгө!

«Лидерлик шыгыбызды өнүктүрдүк» - деп белгилешти лидер айымдар!

Ош шаарында «Активдүү Аялдар – Өнүгүүгө өбөлгө» долбоорунун алкагында 4 күндүк окуу семинар болуп өттү.

Семинарда төмөнкү темаларда окутуулар болду:

- ▲ Коомдогу аялдардын чечим чыгарууда активдүүлүгүн жогорулатуу;
- ▲ Айыл тургундарынын муктаждыктарын табуу, аткаруу, баалоо жана иштеп чыгуу;
- ▲ Сөз чеберчилигин, маданиятын өнүктүрүп, лидерлик сапатка шыктандыруу;
- ▲ Гендердик тендештик;
- ▲ Коммуникация боюнча билим-шыктарын өнүктүрүү.

Семинарда Ош, Баткен облустарындагы 5 пилоттук аймактардагы 4 айыл өкмөт камтылган.

Баткен облусунан Тогуз-Булак, Кулунду, Суу-Башы, Хальмион жана Ош облусунан Маңгыт айыл аймактарынан долбоордун максатына ылайык сынактын негизинде тандалган 20 лидер айымдар катышты.

Семинардын кийинки кадамы, ар бир айыл аймактардагы жашоочуларга долбоордун максаттарын боюнча маалымат жыйындарын өткөрүү менен улануу керек болчу.

Семинар Кыргыз Республикасындагы Америка Кошмо Штаттарынын Элчилигинин Демократиялык Комиссиясынын колдоосу менен Жалал-Абад регионалдык Айылдык консультациялык кызматы тарабынан өткөрүлдү.

Семинарда катышкан айымдар барып, айылдарда семинарларды өткөрүүгө жетишти.

Алардан биринчилерден болуп жыйналыш өткөндөрдөн мисал келтирели:

Баткен облусуна караштуу Кулунду айыл өкмөтүнүн Интернационал, Максат, Кулунду жана Ак-Арык айылдарында долбоордун максаттарын түшүндүрүү, кийинки кадамдары боюнча жалпы чогулуш жана ар айылдарда Айылдык Биргеликте Баалоону жүргүзүп, көйгөйлөрдү аныктап алышты.

Мисалга алсак, Интернационал жана Максат айылдарынан жалпысынан 58 адам катышып, алардын ичинен 14 эркек болду. Мында «мурдатан иштеп жүргөн активдүү айымдарды гана эмес, эл

арасында бизге окшогон карапайым аялдарды да окутуп, адардын билим-шыктарын өнүктүрсөңөр, кантип көйгөйлөрүбүздү айыл өкмөткө жеткирип, аларды чече алабыз» - деген суроолорду узатышты. Биздин жооп мындайча болду: «Биз сиздер менен ошон үчүн жыйналыш өтүп жатабыз. Ошондуктан Айылды Биргеликте Баалоону жүргүзүп жатабыз. Сиздер айткан көйгөйлөрдү топтоштуруп, Айыл өкмөткө жеткирип, аларды чечүү жолдорун сүйлөшөбүз.

Эркек кишилер да бизди колдоп «Айылда үйдүн кыймылдаткыч күчү аялдар, бизден кандай жардам болсо биз кош колдоп жардам беребиз» - дешип бизге колдоо көрсөтүштү.

"Негизинен көйгөйлөрдөн кутулуу өзүбүздүн колуубузда экенин түшүнгөн эл, бул долбоордун максаттарын жүзөгө ашырууга өбөлгө болоорун байкады» - дейт Айниса Алдакулова.

Аталган Айыл өкмөткө жооптуу айымдар: А. Алдакулова, Г.Исаева, С.Надырова, Г. Халилова сиздерге ийгилик каалайбыз!

Белгилей кетсек жалпы 40 активдүү аялдарды сынактын негизинде тандап алганбыз. Алар өздерүнүн айыл өкмөттөрүндө ушундай иш-чараларды алып барышып, өз айылынын экономикасын көтөргөнгө салым кошууну максат кылып коюшкан.

Насипа МАМАСАЛИЕВА

Муктаждык иш-пландары түзүлдү

Сугат тармагындагы иштерди жүргүзүүдө канча аралыкты оңдоо керектиги жана аларды механикалык, ашар жолу менен тазалоо иштери боюнча аныктоолор жүргүзүлдү. Мындан сырткары райондук суу чарба башкармасына сугат суу үчүн болгон төлөмдөрүн, реабилитациялоого жана техникалык кредитке болгон карыздарын өз убагында график боюнча төлөмдөрдү жүргүзүү үчүн СПАларга талаптар коюлду. Ошондой эле долбоордун максатына ылайык ар бир СПА боюнча жылдык отчеттук формасынын

негизинде маалымат базасы жасалып кеңири маалыматка ээ болдук.

Долбоор менен иш алып барып жаткан СПАлардын ишмердүүлүгүн баалоо жана агроэкономикалык анализ жүргүзүү максатында сурамжылоолор жүргүзүлгөн болчу. Ошол сурамжылоолордун натыйжасында Суу Пайдалануучу Ассоциациясына керектүү болгон иш-чараларды өткөрүү жана алар муктаж болгон маселелерди чечүүгө тиешелүү иш-пландар иштелип жатат.

"Суу ресурстарынын климаттык өзгөрүүсүнө жана табигый кырсыктарга туруктуулугун жогорулатуу" долбоорунун алкагында СПАларга көмөк көрсөтүү максатында басымдуу иштер жүргүзүлдү. Мисалы, 2021-жылга карата СПАлардын ички чарбалык ирригациялык тармактарын вегетациялык мезгилге даярдоо планын иштеп чыгууга көмөк көрсөтүлдү.

Чүй облусунун Осмон каналынын жээгиндеги «Ак-Бешим» жана «Фи-Лун» СПАлары узак убакыттан бери иштебей калган эле. Долбоор башталгандан бери жергиликтүү бийлик, жашоочулар, суу пайдалануучулар менен сүйлөшүүлөр жүрүп, фермерлердин долбоорго кызыгуусунун негизинде аталган СПАлар кайрадан түптөлүп, каттоодон өтүштү.

Жалпы жыйын өткөрүлүп жана Кеңештин курамы шайланып, бекитилди. Жергиликтүү бийлик да, эл да долбоорго активдүү катышып жана азыркы учурда ушундай көмөк көрсөтүүлөр керек экендигин баса белгилешти.

Ушул эле Осмон каналынын жээгиндеги дагы башка иштебей калган СПА долбоорго кирип, жардам алууга кызыктар экендигин билдиришти.

Долбоордун курамы онлайн жолугушууга катышты. Жолугушууда алдыдагы иш-пландар, жасалган иштер талкууланды.

АЛИМБЕК кызы Жийдегүл, долбоордун ассистенти

"Төрт мезгил"

Жаңы күнүм башталгандай,
Жашыл килем ташталгандай.
Жаз мезгилди мен атадым,
Там-туң баскан балдардай.

Аптап тийип, арка күйүп,
Мал жайлоого качкандай.
Жай мезгилди мен атадым,
Жаңы үйлөнгөн жаштардай

Түшүмү мол, дан кампада,
Баары бышып болгондой.
Күз мезгилди мен ойлодум,
Үйгө балдар толгондой.

Айлананын баары аппак,
Чачты буурул баскандай.
Кыш мезгилде баары уктап,
Жазды күтүп жаткандай.

Абжапар ТУРДУМАТОВ 10.11.2020-жыл.

"Урматтуу өлкөбүздүн айыл чарба кызматкерлери алар менен өнөктөшүп бирге иштешкен райондук суу чарба башкармасынын жана СПАлардын жалпы кызматкерлери!!!

Баарыңарды айыл чарба күнү менен куттуктап төмөнкү ырымды арнаймын".

Куттуу болсун айыл чарба күнүбүз,
Дан азыкка толду биздин үйүбүз.
Оор жылда тармактардын ичинен,
План толуп ачык болду жүзүбүз.

Быйылкыдай пандемия жылында,
Азык-түлүк болбой калса кыйында.
Кудай колдоп түшүмүбүз мол болду,
Башты бийик көтөрөбүз жыйында.

Эгиндерге сууну сүргөн мураптарым,
Дыйкан менен бирге иштеген ынактарым.
Ушундай оор жылга карабастан,
Эл үчүн жана бергин чырактарым.

Абжапар ТУРДУМАТОВ
15.11.2020-жыл.

Өрнөктүү өткөн өмүр

Ноокен районунун СПАларды колдоо жана жөнгө салуу бөлүмүнүн башкы адиси, Айыл жана Суу чарбасынын отличниги Бакиров Шарабидин Сайдимаматович мезгилсиз дүйнөдөн кайтты.

Бакиров Шарабидин Сайдимаматович 1962-жылы 15-февралда Жалал-Абад облусунун Ноокен районунун Шайдан айылында туулган. Кесиби боюнча инженер-гидротехник 1981-жылы Ош айыл чарба техникумун аяктаган. 1981-2002-жылдары Ноокен РСЧБсында эмгектенип, 2003-жылдан Суу чарба Департаментинин алдында уюшулган Дүйнөлүк банк аркылуу каржыланган «ИЧС» долбоорунун СПАларды колдоо бөлүмүнө конкурстук негизде которулган. 2020-жылга чейин Ноокен райондук СПАларды колдоо жана жөнгө салуу бөлүмүндө эмгектенип, бүт өмүрүн суу чарба тармагына арнап, талыкпай эмгектенген. «Ички суугат долбоорунда» Суу пайдалануучулар ассоциацияларын түптөөгө (СПА) чоң салымын кошкон. Айыл жана Суу чарбасын өнүктүрүүгө, район, облус үчүн кошкон салымы жүк көтөргүс болуп саналат.

Жалал-Абад регионалдык Айылдык консультациялык кызматы (ЖА АКК) менен 2010-жылдан бери тыгыз иштешип келген. Биргеликте ирригация багытындагы долбоорлорду ийгиликтүү аткарууга салымы чоң болгон. Долбоорду дыйкандын тилинде айтып, элдерге түшүндүрө билген адис болчу.

Кесиптештеринин жана ЖА АККнын атынан Ш.С. Бакировдун жакындарынын кайгысын тең бөлүшүп, аларга терең кайгыруу менен көңүл айтабыз!

Атың өчкүр пандемия оорусу менен каза болгон Ноокен райондук СПАларды колдоо бөлүмүнүн башкы адиси, КР суу чарбасынын отличниги, СССР ВДНХсынын алтын медалынын ээси, кесиптеш иним Шарабидин Бакировдун элесине арнаймын.

Суу чарба үчүн эң керектүү жан элең, Бул чарбанын атып чыккан таңы элең. Сени жоктойт өзүң курган каналың, Суусу агат, көрүнбөйт го жамалың.

Канчалаган долбоор менен иштедиң, СПАлардын каналдарын түптөдүң. Сенин курган каналыңда суу агат, Дагы курам - дегениңди бүтпөдүң.

Намаз окуп, орозоңду кармадың, Динибиздин парызынан калбадың. Даарат менен, суу ағыздың арыкка, Бейишинен көргүн иним калганын.

Абжапар ТУРДУМАТОВ 06.11.2020-жыл.

Ири мүйүздүү малдарды тоюттандыруу нормасы жана рационуну

Саан уйларды тоюттандырууну уюштуруу жана рационуну.

Сүт берүүчү малды тоюттандыруу – эң маанилүү процесс. Аны уюштуруудан тоюттарды экономикалык эффективдүү пайдалануу, малдын сүттүүлүгү жана анын дени-кардынын сактыгы көз каранды болот. Туура тоюттандырууда тоютту сиңирүү коэффициенти жогорулайт жана продукциянын бирдигине карата анын чыгымдары төмөндөйт. Сүт берүүчү малды тоюттандырууну уюштуруу - пайдалануучу тоюттарды пландаштыруу, тоюттандырууну нормалдаштыруу, рациондорду түзүү жана тоюттарды азыктандырууга даярдоо сыяктуу иш-чараларды камтыйт.

Тоюттандыруу нормасы

Эгерде сиз баккан уйуңуздан арбын сүт алгыңыз келсе, анда сиз негизги зоотехникалык билимге ээ болушуңуз абзел. Биринчи кезекте – тоюттандырууну туура нормалдаштыруу талап кылынат.

Уй үчүн азык заттардын нормасы төмөнкү факторлорго көз каранды:

1. Тирүүлөй салмагы.
2. Сүт продуктивдүүлүгү.
3. Малдын жашы.
4. Лактация мезгили.

Саан уйдун жашоо функциясын камсыздоо үчүн (дем алуусу, тоют сиңимдүүлүгү, кыймыл-аракети ж.б.) ар бир 100 кг тирүүлөй салмакка 1 тоюттук бирдик жана 60-70 кг сиңирүүчү протеин сарпталгандыгы анык-

талган. Ар бир литр сүттүн пайда болуусу үчүн 0,5 тоют бирдиги жана 70 г сиңирүүчү протеин керектелет. Мындан тышкары, 1-2 музоологон жаш

мал үчүн, жана ошондой эле семиздиги начарларга нормасы 1-2 тоют бирдигине жана 110-120 г сиңирүүчү протеинге жогорулайт. Ал эми 1-4 ай лактация мезгилиндеги бардык жаштагы уйлардын сүттүүлүгүн арттыруу үчүн 2-3 тоют бирдигин, кошумчага 4-6 кг сүт берет.

Саан уйлар үчүн төмөнкүдөй кошумча тоют бирдиги керек:

7 ай бооздорго – 1,2 т.б.,
8 айга – 2,0 тоют бирдиги,
9 айга – 3,2 тоют бирдиги кошумча зарыл.

Мисал: Сизге төмөндөгүдөй көрсөткүчү бар уй үчүн керектелген тоют бирдиги жана белокту аныктоо керек болуп калды дейли:

- ▲2-музоологон курагы; Уйдун салмагы - 500 кг;
 - ▲Сүт өндүрүү – күнүнө 15 литр;
 - ▲Сүттүн проценттик майлуулугу – 3,5 %.
- (Таблицада көрсөтүлдү).

Тоюттандыруу рационуну

Саан уйлар үчүн рационду тоюттандыруунун нормасынын жана андагы болгон азык заттарды эсепке алуунун негизинде түзүшөт. Тирүүлөй салмагы 500 килограмм, суткасына саалган сүтү 15 литр болгон уйга болжол менен 8 килограмм жакшы чөп, 2 килограмм жаздык саман, 30 килограммга чейин чыктуу тоют жана 3 килограммга жакын концентрацияланган тоют (улпак жана башкалар), тамакка

салынуучу туздан – 50-60 г берүү керек.

Уй үчүн бир күндө керектелүүчү азык заттарды эсептөө

№	Керектелүүчү азык	Энергия		Белок	
		Тоют бирдиги		Сиңимдүү протеин, г	
1.	Организмдин керетөөсү үчүн	500/100x1,0	=5,0	500/100x70	=350
2.	Сүт берүү үчүн	15x0,5	=7,5	15x70	=1050
3.	Жашына жараша	2чи туут	=1,0	120	=120
4.	Жалпы 1 күндө керектелет	-	=13,5	-	=1520

Даярдаган, мал чарбасы боюнча координатору: Э. КАЗБЕКОВ

Койлорду бордоп багуу

1. Койлорду бордоп багуу баштаардан мурда койдун жүнүн кыркып, сөзсүз ветеринарга көрсөтүү зарыл. Анткени дени сак мал бат семирет жана адамдын ден соолугу үчүн да коопсуз болот.

2. Короо сарайды таза кармап, күн сайын тазалап туруу маанилүү.

3. Бордоп багуу үчүн 6-7 айлык жаш козуну алыш керек. Себеби мындай курактагы козулар бат жетилгендиктен, 6-7 айдын ичинде эле сатканга даяр болуп калышат. Ошону менен анын сырткы көрүнүшүнө дагы баам салып, башы чоң, тулку-бою узун, куйругунун көлөмүнө да көңүл буруу шарт. Мындан сырткары анын породасына дагы ба-сым жасоо керек.

4. Кургак жана салкын жайда багуу туура болот. Себеби койлор ысыкта турса эттенбейт. Андыктан жайында салкын, кышында жылуу сарайдын ичинде багуу керек. Кой багылган жер 15 градус жылуу, асты кургак болууга тийиш. Бир кой бир метр квадрат жерде турушу зарыл.

5. Жаңы багып баштаган койго азыкты аз-аздан берүү шарт. Бордолуп жаткан кой күнүнө 200-300 граммдан кошумча салмак кошуп баштагандан кийин кошумча жем-чөп берип, өлчөмүн көбөйтүү зарыл.

6. Кой бордоодо күнүнө жеген азыгы: кургак чөп, жүгөрү, арпа, буудайдын шагы. Кээ бирлер сенаж, төө буурчак, пахта-нын чигити, күнжара, кызылча, сабиз беришет.

Койлорду бордоп семиртүү үчүн 1 күндүк рацион

Тоят	Козунун жашы (айлар)			Чоң кой
	6-8	8-10	10-12	
Чөп, кг	1,0	1,2	1,5	1,0
Саман, кг	-	-	-	1,0
Картошка, кызылча, кг	1,0	2,0	2,0	2,0
Шактуу тоют, кг	-	1,0	1,0	1,0
Жем (арпа, жүгөрү, сулу, буудай), кг	0,2	0,25	0,3	0,3

Мындан сырткары, тирүүлөй салмагына жараша минералдык тоюттар берилгени натыйжалуу болот. Чоң койго 2-2,5 грамм кальций (козу 5-6 грамм), 1-1,5 грамм фосфор (козуга 2-2,5 грамм), ар дайым туз менен камсыз болушу керек.

Тузга канган мал жебей коюшу мүмкүн, андай учурда жемге туз аралаштырып берилет. Бир койго 10-15 гр.

7. Бордолгон койлорду 2 маал сугаруу максатка ылайык. Суу ичкенден соң кургак тоют, чөп берилиши зарыл. Бир койго суткасына 2-4 литр суу талап кылынат.

8. Койлорду бордоодо күнүнө бир убакта 3-4 жолу тоют берүү керек.

Мисалы үчүн:

- 1) Саат 6-7де – чөп;
- 2) 10-11де – жем;
- 3) 15-16да – кызылча (картошка, силос)
- 4) 18-19да – чөп;

Бахтияр НЕМАТИЛЛАЕВ, ЖА АККнын ветеринар-консультанты

ФАСЦИОЛЕЗ

Боор курттун урук чача турган формасы боордун өт жолдорунда мителешет. Фасциолез менен адам баласы дагы ооруйт. Бул оору көбүнчө өнөкөт формада, сейрек учурда курч өтөт жана жалпы организмдеги зат алмашуу процессин бузуу менен боорду катуу жабыркатат. Боор курт менен ылаңдаган малдын кунардуулугу кескин түрдө төмөндөйт (уйлардын сүтү 25-40% азаят), эттин, жүндүн салмагы аз жана сапаты начар болот. Фасциолезден өлгөн малдардын саны айрым жаан чачындуу жылдары абдан көп болушу мүмкүн. Мындан сырткары дартка чалдыккан малдын боорлору ветеринардык санитардык экспертизадан өтпөй утилге кетет.

Фасциоолдор – биогельминттер, б.а. өсүүсү эки организмде негизги жана аралык ээсинде өтөт.

Фасциоолдун аралык ээси болуп тузсуз майда сууларда жашаган үлүлдөр (*Lymnaea truncatula*) эсептелет.

Боордогу жетилген фасциола курту көп сандаган жумурткачаларды бөлүп чыгарат. Алар малдын өтү менен кошо айланчык ичегиге түшүп, ал аркылуу сырткы чөйрөгө чыгат.

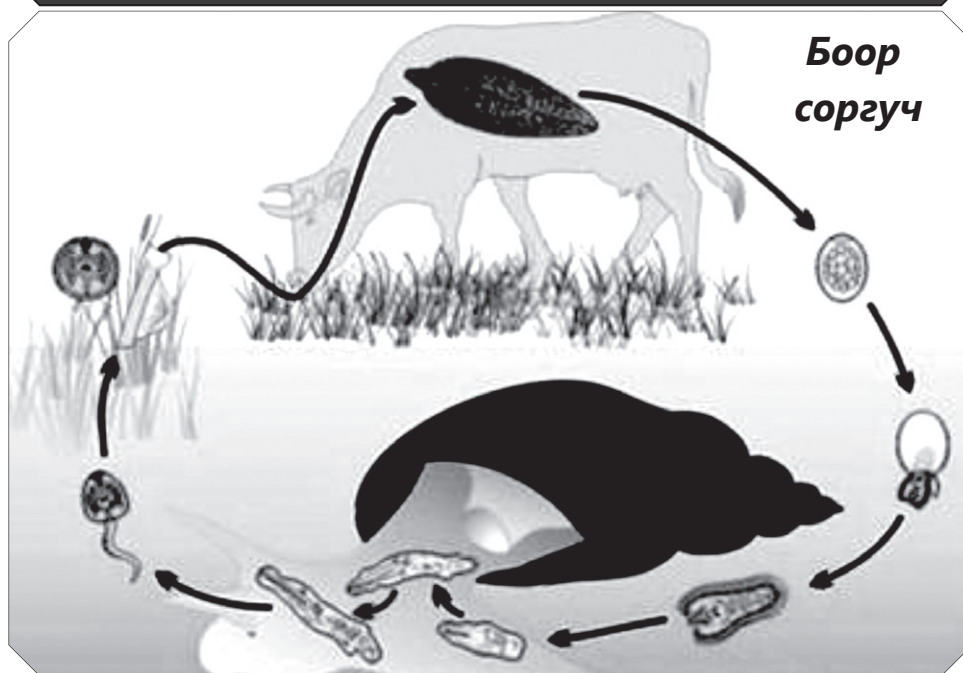
Малдар фасциоолдун адолескарийлери менен булганган чөп, суу аркылуу өздөрүнө ылаңды жуктуруп алышат.

Малдын ичегисине түшкөн адолескарийлер сырткы коргоочу кабыкчаларынан чыгып кан менен айланып боорго келишет. Боордо 3-4 айдын ичинде фасциола өсүп жетилет жана малдын боорунда 3-5 жылга чейин жашайт.

Кыргызстандын шартында кепшөөчү малдагы фасциолез – бийиктиги деңиз деңгээлинен 2200-2500 метрден ашпаган өрөөндөрдө гана кезигээрин көп жылдык тажрыйба жана илимий изилдөөлөр көрсөтүүдө. Мындан жогорку бийиктиктерде жана бийик тоолуу өрөөндөрдө: Кара-Кужур, Соң-Көл, Ак-Сай, Алай жана Ысык-Көлдүн сыртында фасциоолдун аралык ээси болгон майда тузсуз суудагы үлүлдөр жок болгондуктан бул жерлерде кездешпейт. Малдар ылаңды күзүндө жайлоодон келгенден кийин түздүктөн, көбүнчө саздак жерлерден жуктурушат.

Малдын боор курт оорулары

Фасциолез – койлордун, эчкилердин, бодо малдын жана жапайы жандыктардын ылаңы.

ДИКРОЦЕЛИОЗ

Дикроцелиоз – ылаңын дикроцелиум ланцеатум аттуу мите курттун жетилген формасы козгойт. Бул курттун личинкасы кургактагы үлүлдөрдө жана кумурскада өсүп жетилет.

Дикроцелиоз менен – бодо малдар, кой, эчки, чочко, коён, жылкы, төө ж.б. жапайы кепшөөчү жаныбарлар ылаңдашат. Мындан сырткары кемирүүчүлөр жана адамдар да оорушат.

Кыргызстанда дикроцелийлер бардык зонада жана райондордо катталган жана малдардын ылаңдоосу бирден 40-45% чейин жетет. Ылаң аралык жана кошумча ээси болушкан кургактагы үлүлдөр менен кумурскалар кездешкен өрөөндөрдөн баштап бийик тоолуу жайыттарга чейин таралган. Малдар негизинен жайытта, жай жана күз мезгилдеринде бул дартка чалдыгышат.

Малды фасциолезден, дикроцелиоздон арылтуучу иш-чаралардын системасы

Чарбаны фасциолезден, дикроцелиоздон арылтуу үчүн комплекстүү иштерди аткаруу керек, алардын негизгилерине төмөнкүлөр кирет:

1) Фасциолез, дикроцелиоз менен ылаңдай турган малдардын баарын, пландуу түрдө белгиленген мөөнөтүндө дарылоо;

2) Бодо малдын субайларын жана майда малдарды өз убагында бийик тоолуу жайыттарга айдоо;

3) Үлүлдөргө каршы иш-чаралар;

Дарылоо.

Дарт чыккан чарбаларда дарылоо-профилактикалык иштерди аралыгын 35-45 күн кылып 3 жолу жүргүзүү керек: 1чи жолу ноябрда; 2чисин декабрдын аягында жана 3чүсүн февралдын биринчи жарымында. Дарылоого клозантел, роленол, албендазол, фаскоцид ж.б. дарылар колдонулат.

Профилактикалык максатта жайыттарды санациядан өткөрүү: буга аралык ээлери болушкан майда суудагы жана кургактагы үлүлдөрдүн популяциясын жана кошумча кожоюндарын (кумурскалардын уюгун) кыскартуу кирет. Жайытты жакшыртуу боюнча керектүү иш-чаралар жасалат (аз түшүмдүү жайыттарды айдап чөп себүү, бадалдарды жок кылуу, таштардан тазалоо ж.б.).

Б. НЕМАТИЛЛАЕВ

Фасциолезге жана дикроцелиозго каршы дарылоонун болжолдуу схемасы

РАЙОНДОР	Дарылоо мөөнөттөрү			
	Фасциолездо		Дикроцелиоздо	
	биринчи	экинчи	биринчи	экинчи
Араван, Кара-Суу Сузак, Ноокен	ноябрь (койлорго)	январь (бардык малга)	июнь (койлорго)	декабрь (бардык малга)
Ноокат, Кадамжай, Лейлек, Баткен, Өзгөн	декабрь (бардык малга)	февраль (койлорго)	июль (койлорго)	январь (бардык малга)
Алай, Токтогул Аксы, Ала-Бука Кара-Кулжа	декабрь (бардык малга)		декабрь (бардык малга)	
Талас өрөөнүндөгү райондор	декабрь (койлорго)	февраль (бардык малга)	июль (койлорго)	январь (бардык малга)
Чүй өрөөнү	декабрь (койлорго)	февраль (бардык малга)	июль (койлорго)	январь (бардык малга)
Ысык-Көл	декабрь же январь		январь	
Нарын	январь		январь	

**Шайдан айылдык округу,
Алма айылы**

Жайкы мээнет – кышка камылга

Айылдык кызмат көрсөтүүчү (АКК) Жумабеков Залкардын жер-жемиштерди өстүрүү боюнча ийгилик баяны.

Акыркы мезгилдерде фермерлердин көпчүлүгү химиялык уу заттарды, жасалма жер семирткичтерди колдонуу нормасын, анын тийгизген таасирине маани бербестен нормага караганда көбүрөөк колдоно башташты. Бул продукциянын сапатынын төмөндөшүнө, даамынын жоголушуна, пайдалуу касиеттеринин жоголушунун бирден бир себеби болууда. Мурда дыйканчылык кылуунун максаты көп киреше алуу эмес, жөн эле тамак-ашка муктаждыкты канааттандыруу болсо азыр кызыкчылыктар кыйла өзгөрдү.

Өткөн 2019-жылы май айында “Био Сервис” коомдук фонду тарабынан айылдык кызмат көрсөтүүчүлөргө жарыяланган конкурстка катышып, “Органикалык жер жемиштерди өстүрүү” боюнча өзүмдүн сунушумду бердим. Натыйжада жактырылып, IFOAM (ТАЭСА) Тоолуу агроэко системаларында тамактанууну жакшыртууга багытталган долбоордо Айылдык Кызмат Көрсөтүүчү (АКК) болдум. АККлардын потенциалын өстүрүү боюнча 3 күндүк тренингге катыштым. Бул тренингде кантип иш алып баруунун жол-жобосун, тоолуу аймактарда айылдык жамааттардын түркүндөштүрүп туура тамактанууга таасир берүү, сапаттуу тамак-ашка жетүүнү жакшыртуу менен өнүгүүсүнө көмөктөшүп, далилденген агроэкологиялык инновациялык ыкмаларды колдонуу аркылуу көндүм адаттардан арылтуу болуп саналат.

Тренингдердин жүрүшүндө мен туура жолдо баратканымды жана органикалык чарба менен алектенүүдө жаңылбаганымды түшүндүм. Бул жерде мен органикалык чарба жаатында билимимди кеңейтип, ошондой эле туура тамактануу боюнча көптөгөн пайдалуу нерселерди билдим.

2017-жылы 0,04 га аянтка 300 даана малина көчөт отургуздум.

Агро була материалын колдонуу артыкчылыктары:

- ▲ Экологиялык таза материал;
- ▲ Аба жана суу өткөрүмдүү;
- ▲ Кулпунай көчөттөрүн үшүп калуудан сактайт;
- ▲ Жөөктөрдөгү көчөт 100% сакталат;
- ▲ Кулпунай 7-10 күнгө эрте бышып жетилет;
- ▲ 3 сезон колдонууга болот.

Кулпунайды жыйноо май айында башталат, алгач килограммы 220 сомдон сатылса, 246 кг x 220 сом = 54 120 сомго сатылды. Бара-бара кулпунайдын баасы арзандап барат, 554 кг x 120 сом = 66480 сомго сатылды. 2019-жылдын 20 июнга чейин 800 кг кулпунайдын түшүмү сатылды. Кулпунай күн сайын жыйналат. Июнь айынын аягында түшүм жыйноо экинчи гүлдөө учурунда 15-20 күнгө токтотулат.

Бирок бул экономикалык талдоонун келип чыгышы үчүн азырынча толук жыйынтык эмес. Малина сатуу август айында башталат. Сатып алууга даяр кардарлар бар. Анткени алар менин кулпунай жана малиналарды органикалык ыкма менен өстүрүп жатканымды билишет. Адамдардын жакшы даамды көбүрөөк баалап жана түшүнүп калгандыгы кубантат.

Кеч күздө чиреген кык кошуп, кургак чөптөрдөн мулча жасайм. Тамчылатып сугаруу аркылуу биологиялык каражаттардан мен өсүмдүктөрдүн өсүүсүн күчөтүүчү Кыргыз Gumat препаратын колдондум.

Кулпунайдын сапатына бир нече фактор таасир этет.

1. Кулпунай азыктуу топуракты талап кылат. Органикалык жер семирткичтер менен азыктандырылган топуракта өскөн кулпунайдын даамы жакшы болуп көп түшүм берет.

2. Күн нуру кулпунайдын түптөрүнө жеткиликтүү болсо жемиши ошончолук таттуу болот. Бак-дарактардын көлөкөсү түшкөн жерде өскөн кулпунайдын даамы кычкыл болуп калат.

3. Көп түшүм берүүчү сортторду өстүрүү керек. Көпчүлүк европалык кулпунайлардын даамы жергиликтүү кулпунайларга караганда таттуу, түшүмдүү.

Айыл жеринде жашоо менен сапаттуу азыктарды өстүрүү ар бирибиздин милдетибиз. Туура тамактанууну жолго коюп үй-бүлөбүзгө, бизди азыктандырган жерге кам көрүүнү колго алышыбыз керек.

**Бүбүр РАИМКУЛОВА,
“Тоолуу Агро-Эко системаларда Азыктанууну жакшыртуу”
долбоорунун консультанты**

КАПУСТА

Капустаны сактоодо эң биринчи шарт – аны туура тандоо. Астыңкы жалбырактары кесилбеген, чириги жок таза капусталар гана көпкө чыдайт.

Эгер сиз жер тамда жашасаңыз, узундугу 1 метр, туурасы 1,5 метр болгон чуңкур казып, астына борлоң топурак төгүп, ага капусталарды

тамыры менен жайгаштырыңыз. Андан соң үстүнө кургак топурактан төгүп, ороого суу кирбегендей кылып эки четинен арык казып коюңуз. Эгер шарттар туура аткарылса, капустаңыз жаздын аягына чейин касиетин жоготпой сакталат.

Ал эми көп кабаттуу үйдө жашасаңыз, капустаңын сөңгөгүн түбүнө чейин кеспестен, 1-2 сантиметр калтырууңуз керек. Андан соң полиэтилен кленкасы менен (атайын жашылча оролуучу жабышчаак кленка) эки каттап ороп, муздак жерде сактоого болот.

Билип алыңыз!

ПОМИДОР

Помидорду көп убакытка сактоо өтө кыйын экени белгилүү. Бирок алардын жетилүү процессин 1-2 айга чейин узартуу

толук мүмкүн.

Ал үчүн жашиктин түбүнө кургак жыгач таарындысын салып, көк помидорлорду бир катар тизүү керек. Үстүнөн помидор көрүнбөй калганча кайра таарынды сээп, экинчи катарды тизесиз. Ушундай жол менен бир нече кабат кылып тизесиз.

Жашиктер салкын жерде турушу шарт. Керек маалда алдын ала жашикти жылуу жерге киргизип коюу керек. Анткени помидорлор жылуу жерде батыраак бышат.

АШКАБАК

Ашкабакты салкын жайда сактоо керек. Аны сактоодогу эң маанилүү шарт – бир турган ордунан козгобоо. Кабыгында тактар жана чириги жокторун тандап, кыймылдатпай тизип коюңуз. Жогорудагы негизги шарт аткарылган болсо, бөлмө температурасында да сактоого мүмкүн.

